

Individ, familie, societate

Egyén, család, társadalom

Români și secui în secolul al XIII-lea. Câteva considerații

Ioan-Aurel Pop

În secolul al XIII-lea, odată cu așezarea definitivă a majorității secuilor în colțul sud-estic al Transilvaniei, unde trăiesc și astăzi, contactele acestora cu românii din regiune devin tot mai intense¹. În jurul anului 1200, structura etnică și confesională a zonei era destul de diversă, fiindcă aici, alături de românii de confesiune răsăriteană și de secuii adepți ai bisericii romane, mai trăiau sași, cavaleri teutoni (între 1211-1225), pecenegi și cumani, ultimele două populații fiind în mare parte păgâne. Deosebirile dintre aceste popoare și populații erau notabile, iar interesele lor erau adesea divergente. După Cruciada a IV-a (1202-1204), Regatul Ungariei, în conformitate cu politica Sfântului Scaun, și-a intensificat acțiunile contra „păgânilor, ereticilor și schismaticilor”, în vederea susținerii Imperiului Latin de Răsărit, al extinderii credinței apusene și, firește, al propriei dominații în regiune². În acest sens, presiunea Ungariei viza Imperiul Româno-Bulgar al Asăneștilor (care, totuși, sub țarul Ioniță Caloian, părea câștigat pentru biserica romană) și Cumania apuseană (intrată în sfera de expansiune a teutonilor și apoi a statului arpadian).

Prima mărturie sigură a unei acțiuni comune la care au participat românii și secuii datează din perioada 1211-1213³. Atunci, țarul Boril Asan al „vlahilor și bulgarilor”, atras la alianța cu puterile catolice, se vedea amenințat de o opoziție puternică internă, care, cu sprijinul cumanilor, controla Vidinul. De aceea, o oaste din Regatul Ungariei, formată din sași, români transilvăneni, secui și pecenegi (menționați în această ordine), pusă sub comanda comitelui (sas) Ioachim de Sibiu, este trimisă la sud de Dunăre, în ajutorul suveranului amintit. Forțele acestea venite

¹ Despre relațiile românilor și secuilor, de-a lungul timpului, vezi I. I. Russu, *Românii și secuii*, ediție de Ioan Oprea, cuvânt înainte de Ladislau Gyémánt, București, 1990.

² Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între Cruciadă și Imperiul Mongol*, București, 1993; Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001.

³ Ș. Papacostea, *op. cit.* p. 36.

din Transilvania (și, poate, unele chiar din Ungaria propriu-zisă) au învins mai întâi trupele „din Cumania” și apoi au recuperat Vidinul, pe care l-au restituit lui Boril. Se vede din această mărturie că Regatul Ungariei dispunea la începutul secolului al XIII-lea în sudul și sud-estul Transilvaniei de unități militare organizate ale românilor și pecenegilor, adăugate celor mai noi, formate din sași, secuii și cavaleri teutoni. Prin ele s-a exercitat presiunea asupra cumanilor și s-a aplicat politica de menținere a statului româno-bulgar în alianță cu puterile occidentale.

O altă mărturie a contactelor și chiar a conviețuirii româno-secuiești datează din 1234⁴ și se referă la „Episcopia cumanilor”, fondată de papa Grigore al IX-lea, la cererea arhiepiscopului de Strigoni, în 1227. „Cumania” cuprindea vag în acel timp, în accepțiune ungară, regiunea extracarpatică de la răsărit de Olt, adică Muntenia și o parte din Moldova. Este dificil de spus dacă Episcopia cumanilor avea autoritate asupra acestui întreg vast teritoriu, mai ales că funcționarea ei a fost adesea întreruptă și păstorirea episcopilor contestată și ignorată. Sunt însă unele indicii despre întinderea jurisdicției acestei eparhii și în sud-estul Transilvaniei (cel puțin Brașovul, numit atunci Corona, cu Țara Bârsei)⁵ și despre desfășurarea activității ei în regiunea Carpaților de Curbură, adică acolo unde trăiau și secuii. Episcopia ar fi trebuit, conform dorinței înaltului pontif, prin intermediul „brațului secular” al suveranilor ungari, să-i păstreze în limitele creștinismului apusean pe cumani și să-i convertească pe „schismaticii” din zonă. Papa Grigore al IX-lea constată în documentul din 1234 existența în Episcopatul cumanilor a „unor popoare care se numesc români, care, deși după nume se consideră creștini”, ignoră biserica romană și pe episcopul diocezan, primind tainele bisericești „de la unii pseudoepiscopi care țin de ritul grecilor”. În acest document, cumanii sunt complet ignorați, ca și cum populația de bază a sus-zisei episcopii era cea românească. Pentru a redresa grava situație, pontiful poruncește episcopului catolic să orânduiască un episcop vicar „potrivit acelei națiuni” (a românilor), de care să asculte cu toții. De asemenea, papa îi poruncește „regelui” ungar Béla (pe atunci, de fapt, fiu al regelui în funcție) să-i dea episcopului cumanilor venituri îndestulătoare și, mai ales, să-i aducă pe toți nesupușii sub ascultarea „bisericii catolice”, să nu mai „rabde în regatul său astfel de schismatici”. Tulburarea gravă a sfântului părinte provine și din faptul că „unii, atât unguri, cât și germani, împreună cu alți dreptcredincioși din Regatul Ungariei”, trec la acei români din Cumania și, „alcătuiind un singur popor cu pomeniții români”, primesc sfintele taine de la clerul „schismatic”⁶. Această mențiune este realmente importantă, fiindcă demonstrează, pe fondul unei politici prozelite catolice, traiul împreună al românilor, ungarilor, teutonilor, secuilor, într-o regiune de obediență ecleziastică răsăriteană (bizantină). Este ca și cum acțiunea prozelită proiectată de forțele bisericești și laice apusene se întoarce împotriva

⁴ *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I, București, 1977, p. 20-21, nr. 9.

⁵ Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 69.

⁶ Comentarii mai recente asupra documentului din 1234, vezi la Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 62-64, 67 și la Daniel Barbu, *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge*, Bucarest, 1998, p. 93-101.

inițiatorilor săi. Se vede că oamenii de rând din regiune – români, unguri, germani, secui – urmau nu calea impusă de oficialitate, ci aceea care li se potrivea cel mai bine, sub oblăduirea bisericii creștine răsăritene. În același timp, documentul din 1234 sugerează că, în urma eforturilor bisericii romane, organizate instituțional din 1227, unii români din regiunea vizată fuseseră deja atrași, cel puțin formal, la „crența catolică”. Ei sunt cei mai vechi români catolici cunoscuți în Moldova și tot ei, amestecați cu secuii, vor fi dat naștere micului grup de ceangăi, perpetuat cu multe transformări până azi.

Alte episoade în care românii și secuii au acționat concomitent și chiar împreună în secolul al XIII-lea se leagă de invaziile tătaro-mongole, mai ales de cea mai pustiitoare dintre ele, din 1241-1242. Este astăzi evident că, în acei ani, locuitorii Transilvaniei au încercat să se opună, după puteri, puhoiului invadator și, mai ales, să prevină alte atacuri prin fortificarea zonelor de trecere (pasurilor) prin Carpații Orientali. Cronicarii apuseni Jean de Ypres și Marino Sanudo arată că românii și secuii (*Olaci et Siculi*), undeva lângă Munții Carpați au blocat trecătorile pentru a opri trecerea tătarilor⁷.

În afara datelor legate de episoade militare și războinice, sunt și mărturiile privind conviețuirea secuilor cu românii în viața cotidiană. În toate cronicile latino-ungare medievale, românii și secuii sunt considerați populații vechi, premaghiare, în Ungaria și Transilvania. Românii sunt prezentați drept „agricultori și păstori ai romanilor”, rămași „de bună voie” în zonă, după retragerea stăpânirii romane⁸, iar secuii apar ca rămășițe ale hunilor, scăpați cu fuga din războiul “crimhildic”⁹. Această dublă prezență veche este confirmată uneori și documentar. Astfel, în 1256, regele Béla al IV-lea, confirmând arhiepiscopiei de Strigoniu privilegiile ei originare, care datau „de la prima întemeiere”, pomenește între daniile străvechi ale acestei instituții și „decimele din veniturile regale din partea secuilor și românilor, decime din vite mari și mici și din orice fel de animale”; cu alte cuvinte, încă din jurul anului 1000, de la fondarea statului ungar creștin, regii percepeau dări din partea secuilor și românilor, iar cancelaria regească știa în secolul al XIII-lea fără dubii acest lucru¹⁰. În acele timpuri de demult, când s-a creat episcopia de Strigoniu, sub regele Ștefan I, secuii se aflau încă în Pannonia, iar românii menționați trebuie să fi fost cei din Ungaria propriu-zisă, fiindcă Transilvania nu era deocamdată supusă regelui întemeietor. Abia după anul 1000, prin înfrângerea și capturarea lui Gyla cel Tânăr și a familiei sale, Transilvania intră treptat, prin cucerire, sub

⁷ Vezi *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*, ediție F. A. Gombos, vol. II, p. 1332 (Iohannes Longus de Ypra, *Chronica monasterii S. Bertini*) și p. 1558 (Marino Sanudo, *Historia Hierosolymitana*). Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I., Cluj, 1972, p. 114, 160.

⁸ Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1996, p. 74-83.

⁹ I.I. Russu, *op. cit.*, p. 45-46 (cu fragmentele în limba latină ale textelor din cronică Simon de Keza și din “Cronica pictată de la Viena”).

¹⁰ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, vol. I, partea I, București, 1887, p. 276; Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 180-181.

stăpânirea Ungariei. Firește, odată cu supunerea temeinică a „țării de peste pădure” (secolele XI-XIII), obligația veche a românilor apuseni de a da decimele pomenite mai sus s-a extins și asupra românilor de aici, așa cum secuii, mutați acum în Transilvania, au continuat să plătească darea respectivă și din noua lor țară. Astfel, cum remarca în urmă cu aproape un secol canonicul Augustin Bunea, acești români din Ungaria secolului al XI-lea, de pe vremea „sfinților regi”, nu puteau fi decât „proprietari de moșii și de pășuni întinse”¹¹, căci numai de la deținătorii de bunuri funciare temeinice se puteau percepe venituri. Acești români, ca și secuii, aveau atunci, în calitate de supuși regali oficiali, și o serie de atribuții militare¹². De altminteri, până în secolul al XIII-lea, după Cruciada a IV-a, Ungaria arpadiană nu a făcut distincții notabile între locuitorii săi (dintre care unii nu erau creștini, ci islamici, mozaici și adepți ai altor culte „păgâne”), de multe etnii și confesiuni, conviețuind pașnic, după legendarul testament al regelui întemeietor: regatul cu o singură limbă este slab și fragil. Privilegiul din 1256 a fost confirmat șase ani mai târziu¹³. Calitatea de stăpâni de bunuri a românilor situați în Ungaria în secolele XII-XIII, organizarea acestora în instituții proprii (de origine romano-bizantină și de influență bizantino-slavă) și tendințele oficialităților laice și ecleziastice de deposedare a acestor români, de subordonare a instituțiilor lor sunt relevate mai insistent de izvoare după Cruciada a IV-a¹⁴. În ciuda acestor evoluții, traiul românilor alături de secuii a continuat.

Despre o astfel de conviețuire dintre români și secuii în secolul al XIII-lea vorbește cronicarul Simon de Keza (Kézai Simon) – care a scris prin anii 1282-1283 – preocupat și el, ca și Notarul Anonim al regelui Béla, de întemeierea și așezarea țării. Simon de Keza spune că, după ce secuii i-au ajutat pe unguri să cucerească țara, cei dintâi au dobândit o parte din această țară, dar nu în Câmpia Pannoniei, ci în munții de la margine, unde trăiesc împreună cu românii, amestecați cu aceștia și folosindu-se de „literele” acestor români¹⁵. Nu interesează în acest context în ce fel

¹¹ Augustin Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, București, 1916, p. 48.

¹² Jenő Szűcs, *The Peoples of Medieval Hungary*, în vol. „Ethnicity and Society in Hungary”, edited by F. Glatz (în seria „Études historiques hongroises”), 1990, p. 19; Ș. Papacostea, p. 180 (inclusiv nota nr. 25).

¹³ *Documente privind istoria României*, C. Transilvania, veac. XIII, vol. 2, București, 1952, p. 41-43.

¹⁴ Ioan-A. Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj-Napoca, 1997, p. 152-180.

¹⁵ „Isti enim Zaculi Hunnorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognoverant remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquesta, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur” (M. Simonis de Keza *Gesta Hunnorum et Hungarorum*, liber primus, cap. IV, § 6. Lucrarea a fost publicată de mai multe ori. Vezi, de exemplu, ediția latino-română dată de George Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. IV Cronică ungarilor de Simon de Keza, București, 1935, p. 15, 36-37, 84-85). Vezi și I. I. Russu, *op. cit.*, p. 45-47.

și de ce au împrumutat secuii alfabetul sau scrisul de la români¹⁶, ci faptul că, de la venirea secuilor „în munții de margine” sau în Carpații Orientali, aceștia au trăit în acea parte de țară împreună cu românii și amestecați cu aceștia. Faptul nu are nimic surprinzător, fiind confirmat și de alte izvoare. În secolul al XVI-lea, un alt autor, anume iezuitul italian Antonio Possevino spune același lucru: românii, fiind răspândiți în toată Transilvania, sunt amestecați și cu secuii¹⁷. Simon de Keza scrie aceste lucruri în deplină cunoștință de cauză, fiindcă, la finele secolului al XIII-lea, când își elabora el cronica, traiul împreună al românilor și secuilor, în acea parte de țară a Transilvaniei, era demult statornicit și știut de toți.

În fine, cooperarea româno-secuică în secolul al XIII-lea a existat și la nivel elitar, mai ales în perioada în care Transilvania, în plină criză a Regatului Ungariei, și-a afirmat din plin statutul de țară distinctă. Era perioada voievozilor Roland Borșa (1282-1301, cu întreruperi) și Ladislau Kan (1291-1315, cu întreruperi). După moartea violentă a regelui ungar Ladislau al IV-lea Cumanul (1290), noul rege Andrei al III-lea (1290-1301), ultimul arpadian, a încercat redresarea țării, aflate pe cale de destrămare. În acest context, suveranul a convocat în anul 1291 stările Transilvaniei, adică ceea ce se numea congregația generală a țării, formată din *universi nobiles, Saxones, Syculi et Olachi* („toți nobilii, sașii, secuii și românii”)¹⁸. Regele a întrunit acest înalt for local *pro reformatione status eorundem*, adică pentru îndreptarea sau reaşezarea stării locuitorilor Transilvaniei, ceea ce a presupus desigur o consfătuire sau o consultare cu factorii de răspundere chemați la Alba Iulia, mai precis cu liderii nobililor, sașilor, secuilor și românilor. Se vede că atunci, în secolul al XIII-lea și chiar în secolul următor (până spre finalul său) românii (ca și secuii) mai erau încă parte alcătuitoare de stat sau stare, adică participau la conducerea Transilvaniei în condiții de egalitate cu celelalte grupuri privilegiate¹⁹.

Secolul al XIII-lea a fost o perioadă decisivă în istoria Transilvaniei, din mai multe motive. Unul dintre acestea constă în statornicirea clară a stăpânirii Regatului Ungar până la hotarele sudice și estice ale Transilvaniei, unde alături de români au fost aduși secuii, sașii și, pentru 14 ani, cavalerii teutoni. În ciuda statutului de subordonare rezervat în timp românilor transilvăneni de către sistemul celor trei stări privilegiate (nobilii, sașii, secuii), în secolul al XIII-lea acești români nu aveau

¹⁶ Vezi opinii la P. P. Panaitescu, *Răbojul. Studiu de istorie economică și socială la români*, București, 1946, p. 107-110 și la I. I. Russu, *op. cit.*, p. 46.

¹⁷ Antonio Possevino, *Transilvania*, publicată de Andrei Veress, *Fontes Rerum Transilvaniae*, Cluj, vol. III, 1913, p. 52.

¹⁸ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Hermannstadt (Sibiu), 1892, p. 177.

¹⁹ Aurel Decei, *Contribution à l'étude de la situation politique des Roumains de Transylvanie au XIII-e et au XIV-e siècle*, în „Revue de Transylvanie”, VI, 1940, nr. 2, p. 194-232; Gheorghe I. Brătianu, *Adunările de stări în Europa și în Țările Române în evul mediu*, București, 1996, p. 205-221; Ioan-A. Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, 1991, p. 9-26.

numai obligații militare și fiscale, ci și „libertăți” sau privilegii tacite. O astfel de „libertate” era aceea de a participa, cum s-a văzut, până în secolul al XIV-lea, la adunările țării. Dar, în vreme ce secuii și-au consolidat mereu statutul de grup privilegiat (așezat intenționat, cu voia regilor ungari, în Transilvania), de stare devenită treptat „națiune”, cu pământ propriu (denumit cu atributul etnic de *Terra Siculorum*), românii, „schismatici” și supuși (cucerii), au fost izolați și fragmentați în cadrul Regatului Ungar, împiedicați de a mai constitui o stare. Totuși, conform celor mai vechi mărturii, românii au trăit peste tot, adică în comitate (pe „pământul nobililor”), în scaune (pe „pământul sașilor” și pe „pământul secuilor”, precum și în districtele Brașov și Bistrița. În acest context, conviețuirea în aceleași locuri și chiar colaborarea dintre români și secui apar ca lucruri firești. Ele au fost o constantă a istoriei medievale și au făcut parte din viața cotidiană, chiar și atunci când, la nivel elitar, s-au manifestat divergențe și chiar conflicte. Din conviețuire au avut de câștigat deopotrivă românii și secuii, care au urmat adesea exemplul celuilalt și, împreună, au învățat din modelul de viață de bun augur al sașilor vecini. Prin această conviețuire pluriethnică și multiconfesională viața oamenilor a devenit mai bogată și mai plină de sens.

Románok és székelyek a XIII. században

A jelen tanulmány a székely – román kapcsolatok kérdését vizsgálja a XIII. századi Erdély délkeleti részére összpontosítva figyelmét. Az elemző megközelítés a tanulmány tárgyát képező kérdést a XIII. századi erdélyi és aldunai kapcsolatrendszer egészébe integrálva közelíti meg. E sajátos és összetett kép egészében hangsúlyozott szerepet kapnak az aldunai vlah-bolgár cárság – az Asănești dinasztia uralkodói –, a kún püspökség és a Magyar Királyság kapcsolatairól szóló források, valamint a XIII. századi erdélyi társadalmi- politikai realitások értelmezései, újraértékelése.